

VÄSTERLÖSA KYRKOGÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Västerlösa församling
Linköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2002*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

VÄSTERLÖSA KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Västerlösa församling

Linköpings kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	2
Bakgrund	2
Syfte	2
Kulturminneslagen och begravningslagen	2
Kulturhistorisk bedömning	3
Inventeringens uppläggning och rapport	3
Översiktskarta	4
Västerlösa kyrkogård	4
Kyrkogårdens omgivning	4
Västerlösa kyrka	5
Kyrkogårdens historik	5
Översiktlig beskrivning av vegetation mm – Karta	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Beskrivning av enskilda kvarter	13
Kvarter A	13
Kvarter B	15
Kvarter C	17
Källor	19
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	20
Förklaring till exempellistan	20
Utvärderingskarta	21
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Anita Löfgren Ek, Östergötlands läns museum 2002. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 085 54 Västerlösa, 1982. RAÄ:s fornlämningsnummer 13 står i fornlämningsregistret upptaget som en runsten. Senare uppgifter visar att det är en del av ett förkristet gravmonument.

VÄSTERLÖSA KYRKOGRÅRD

Västerlösa kyrka med omgivande kyrkogård ligger i det öppna slättlandskapet. Kyrkogården har en oregelbunden planform och smalnar av åt öster. Kyrkan ligger på kyrkogårdens västra del och kyrkans långhus är orienterat i väst/öst.

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan och kyrkogården ligger i den äldre, östra delen av Västerlösa samhälle. Mitt emot kyrkan ligger den f d kyrkskolan byggd 1872 med fasader av liggande panel och tegeltäckt sadeltak. Den upphörde som skola 1954, inköptes av kyrkofullmäktige 1959 och används sedan dess som församlingshem. Intill ligger den f d lärarbostaden från 1830 med grå, stående panel och ett tegeltäckt, brutet sadeltak. Ett stycke sydöst om kyrkan ligger prästgården med huvudbyggnad från 1838 och flygelbyggnad från 1600-talet, tidigare manbyggnad. Ett flertal äldre gårdar finns bevarade med bebyggelse från 1800-talet, såsom Murgården och Sörgården. I västra delen av samhället har ett villaområde vuxit upp i närheten av skolan och den nedlagda järnvägsstationen.

Utsnitt ur häradsekonomiska kartan 1868-77, Lagerlunda.

Västerlösa kyrka

Under senare delen av 1100-talet uppfördes en stenkyrka som senare tillbyggdes med ett torn. Tornet, som fick en ny spira 1769-70 av Per Andersson, behölls när den gamla kyrkan revs. Den nya kyrkan uppfördes 1795-96 av länsbyggmästare Casper Seurling efter ritningar från Överintendentsämbetet. Långhuset är rektangulärt med rundat korutsprång, torn i väster och sakristia mitt på norra långsidan. Exteriören är typisk för den nyklassicistiska kyrkan med vitputsade fasader under ett senare plåttäckt sadeltak som är valmat i öster. Kyrkans huvudingång är förlagd i väster men en ingång finns även mitt på södra långhusmuren. Interiören domineras av korväggens arkitektoniska uppbyggnad med en altartavla av Pehr Hörberg.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Kyrkogården har sedan medeltiden vuxit fram runt den medeltida kyrkan. En lockhäll till ett tidigmedeltida gravmonument förvaras idag i kyrkans vapenhus och den indikerar att här fanns en invigd kyrkogård och kanske också en träkyrka redan på 1000-talet. Under medeltiden, troligen andra delen av 1200-talet, byggdes en stenbyggnad söder om kyrkan. Dess ursprungliga användning är oklar. Eventuellt kan det ha varit en tiondebod. Teorier finns även om att den ska ha hört till ett sockengille. Enligt den

inventering av bogårdsmurar som är utförd i Linköpings stift är den östra muren troligen medeltida. En tolkning av lantmäterikartor (se nedan) tyder på att det kan vara så.

I sin sockenbeskrivning från 1760 skriver C F Broocmans att klockorna hänger i en trästapel fastän kyrkan har ett stentorn. Klockstapeln lär ha byggts 1668 av Pehr Månsson i Linköping. Eftersom klockstapeln var bristfällig byggdes klockvåningen i tornet om 1769-70 så att man skulle kunna flytta in klockorna i tornet. En lantmäterikarta från 1724 visar kyrkan med omgivande kyrkogårdsmur. Inga öppningar är redovisade i muren. En storskifteskarta från 1764 visar kyrkogården med samma utsträckning som 1724, d v s med dagens utsträckning i väster, norr och söder och eventuellt även i öster. Kyrkogårdens kilformade utsträckning är densamma som idag, eventuellt är den något kortare i öster, men för att få ett säkert svar behövs ytterligare kartstudier.

En odaterad tidningsartikel talar om att man önskade utföra en utvidgning av kyrkogården som ett statskommunalt reservarbete.

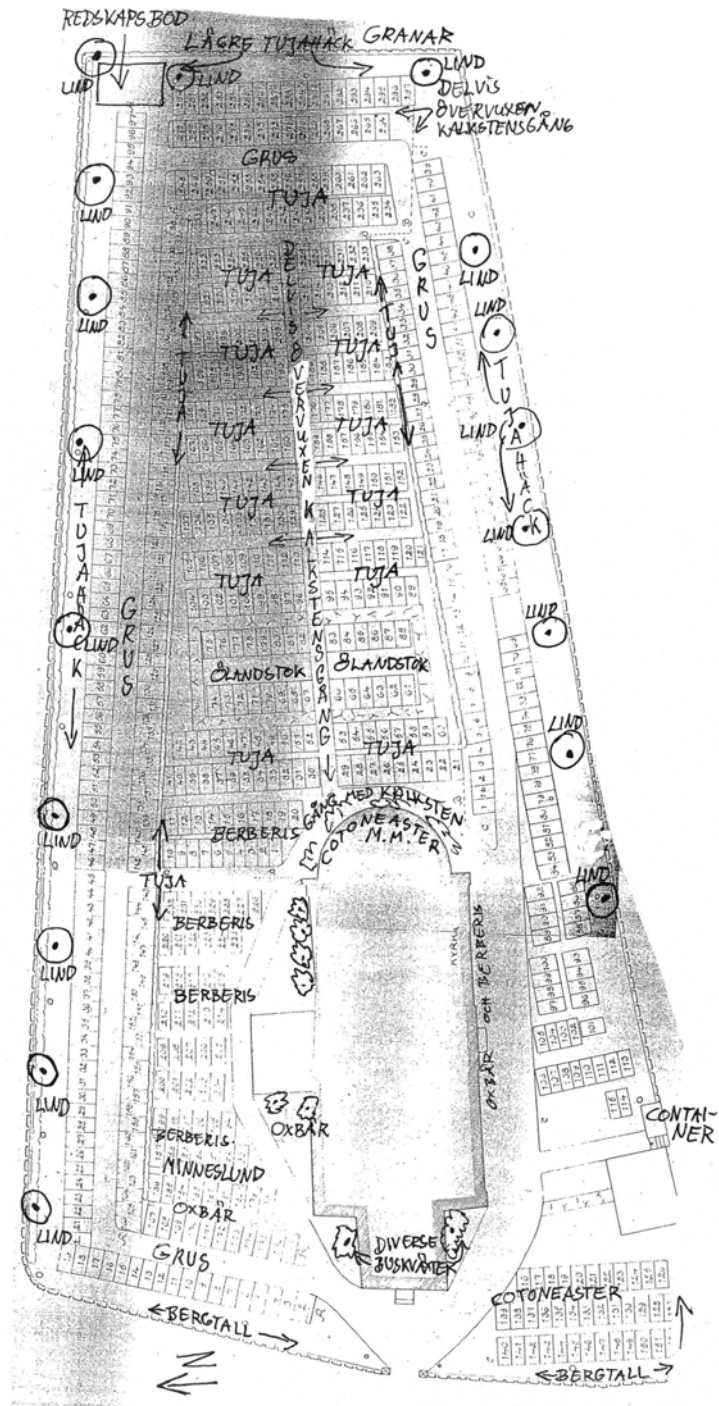

Flygfoto från 1935. Fotografiet visar en tät trädkrans runt kyrkogården och troligen är "tiondeboden" putsad. Foto i Östergötlands läns museums samlingar.

År 1955 invigdes gravkapellet som var inrymt i det medeltida stenhuset på kyrkogårdens södra del. Enligt en samtida tidningsartikel är byggnadens ursprungliga användning ovisst. Man utesluter dock inte att den kan ha hört till det sockengille som funnits i Västerlösa under medeltiden. Den har även fungerat som sockenmagasin och innan ombyggnaden till gravkapell var den redskapsbod och provisoriskt bårhus. Kapellet försågs med ett glasmosaikfönster av Huskvarnakonstnären Elis Lundquist. Man tog även fram ett medeltida sidoaltare som återfunnits vid restaureringen av kapellet. Altarbordet hade varit dolt av några gravstenar från 1600-talet.

År 1987 anhöll den kyrkliga samfälligheten om Länsstyrelsens tillstånd att uppföra en redskapsbod i kyrkogårdens nordöstra hörn. Den skulle byggas på en betongplatta på mark och träfasaderna målas gulgrå. Taket skulle skivtäckas med svart plåt. Byggnaden har idag grönmålade fasader.

År 1995 fick man Länsstyrelsens tillstånd till att anlägga en minneslund på kyrkogården.

Västerlösa kyrkogård. Vegetation mm.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården består av tre kvarter: A-C.

Allmän karaktär

Kyrkogården får sin speciella karaktär av de höga tujahäckarna, som går i nord/sydlig riktning i kvarter B öster om kyrkan och den höga tujahäcken vid kyrkogårdsmuren. Häckarna delar in kyrkogården rumsligt och bidrar till ett relativt strikt helhetsintryck. Intrycket blir speciellt märkbart på den stora del av kyrkogården som ligger öster om kyrkan. I trädkransen ingår relativt unga lindar. De har ersatt de träd man kan se på äldre fotografier. På flera ställen står gravstenarna i grupper och kan ge intryck av att det rör sig om familjegravar utan att det är fallet.

Kyrkogården från norr.

Omgärdning

Västra muren: den västra stödmuren är 0,3-0,75 m hög av ca 0,3-0,7 m stor, huggen gråsten i 1-2 skift. Muren är huvudsakligen i kallmur, med fogning på enstaka ställen. På krönet växer sedumarter och bergtall. Murhörnen är rundade.

Norra muren: den norra stödmuren är 0,4-1,15 m hög av kallmurad gråsten i huggna, upp till drygt 1 m stora stenblock, en del med kilmärken. Gräsmattan går ut över krönet.

Östra muren: den östra muren är ca 1,2 m hög av gråsten, ej huggen, huvudsakligen 0,3-0,6 m stor. Muren är mer oregelbundet lagd och har en del skador bl a av ett träd. Den gränsar till en privat trädgård. Öster om muren växer flera granar.

Södra muren: på den västra delen är den södra muren putsad med cement, som håller på att lossna. Muren är ca 0,75-1,0 m hög. Kyrkogården är här släntad mot murkrönet och här växer bergtall i västra delen. Öster om tiondeboden består muren i huvudsak av 0,5-

1,3 m stora huggna gråstensblock i 1-2 skift. I sydöstra hörnet syns tydligt nivåskillnad på muren.

Östra muren.

Västra grinden.

Ingångar

Väster: huvudgrinden i väster är en rikt dekorerad dubbelgrind i järnsmide med svängd överdel. De fyrkantiga grindstolparna är av granit med avfasat krön. På krönen finns svarta smideskors. Korsarmarna avslutas, liksom grindens krön, med kulor.

Söder: i sydväst invid ”tindeboden”/gravkapellet finns en gjuten trappa och en gjuten ficka för container. I sydöst leder en gjuten trappa med enkelt järnräcke upp från en angränsande trädgård.

Vegetation

Väster: intill tornet i väster växer bl a berberis, cotoneaster, sibirisk ärtbuske och oxbär. Oxbär finns också vid sakristian.

Norr: på en ca 2-3 m bred gräsyta står nio lindar i trädkransen. De är ej så gamla. Nio stubbar efter de gamla träden finns kvar. Innanför muren växer en ca 2,3 m h klippt tujahäck.

Öster: två lindar i trädkransen. En tujahäck är relativt nyplanterad i öster, ca 0,7 m h. Intill kyrkan i öster finns krypande cotoneaster.

Söder: sju relativt unga lindar i trädkransen. Söder om kyrkan växer oxbär och berberis. En ca 2,3 m hög klippt tujahäck innanför muren.

Gångsystem

En grusgång med krossgrus löper runt hela kyrkogården. Runt större delen av kyrkogården finns ett varv med gravar mellan gången och muren. På flera håll finns plattgångar av kalksten, delvis övervuxna. Närmast kyrkan i söder finns gatstenar och gatsten ligger närmast sydportalen. Mellan gatsten och grusgång är en gräsyta. En gång av cementsten leder fram till västportalen.

Gravårdstyper

Söder om kyrkan finns sex vårdar av kalksten. En har årtalet 1622 och de övriga fem är från 1849 till 1884. Två stora gravar med stenram och grus där vård och ram är en helhet ligger norr om kyrkan. Här finns även en grav med gjutjärnsurna. Invid den södra muren finns två stora familjegravar omgärdade av sentida staket i järnsmide. En av gravarna är täckt med gräs och en är grustäckt. I den senare graven finns en marmorvård från 1834. På kyrkogårdens västra del ligger en vård i form av en uppslagen bok från 1880-talet i kalksten.

Gravvårdar med årtal från 1887-1933. Troligen är staketet tidigast från 1930-talet.

Minneslund

I sydvästra delen av kvarter A finns en minneslund omgiven av häckar av oxbär, tuja och berberis. På gräsytan finns ett träkors. En sten med inskriptionen "Minneslund 1995" är flankerad av rabatter. Söder om detta finns en yta med kalkstensplattor där en soffa står. En parkbänk vid kyrkväggen är vänd mot minneslunden.

Byggnader

I sydväst står en medeltida stenbyggnad, eventuellt tiondebod. Byggnaden är uppförd av sten med tunt påslagen, ofärgad puts och markerade hörnstenar. Den täcks av ett högt, brant, spåntäckt sadeltak. Den har på norra sidan en rundbågig portal med en välhuggen kalkstensomfattning med rundbågsform. Omfattningen bär spår efter bearbetning med tandad mejsel av den typ som troligen började användas i domkyrkohytan ungefär vid 1200-talets mitt. Dörrbladet är av trä med ålderdomligt smide. På västra gaveln finns ett smalt, rundbågigt fönster från 1955 med glasmosaik utförd av konstnären Elis Lundquist. Invändigt är taket kryssvälvt, golvet täcks av kalkstensplattor och i väster finns ett altare med en medeltida altarskiva av kalksten från kyrkan. Byggnaden används som förråd.

Den eventuella tiondeboden, ombyggd till gravkapell på 1950-talet, från nordväst.

Övrigt

Vid kyrkans västra entré står två parkbänkar.

I kyrkans vapenhus förvaras en del av ett förkristet gravmonument. I fornlämningsregistret står den felaktigt upptagen som runsten. RAÄ nr 13, Västerlösa socken.

Kulturhistorisk bedömning

Västerlösa kyrka och kyrkogård bildar tillsammans med tiondeboden, murar och den västra ingångens rikt dekorerade grindar i järnsmide en miljö med mycket höga kulturhistoriska värden. ”Tiondeboden” hör till ett fåtal bevarade i länet. Av de övriga kan bl a tiondebodarna i Örberga och Normlösa nämnas. Den lär även ha använts som sockenmagasin, en funktion som tillhör 1700- och 1800-talens samhällshistoria. Eventuellt är den östra kyrkogårdsmuren medeltida. Det är mycket ovanligt att medeltida kyrkogårdsmurar är bevarade i länet och de flesta murar man känner till är av kalksten och inte som här av gråsten. Trädkransen visar på det parkideal som blev vanligt för våra kyrkogårdar när det gäller landsbygden framför allt från mitten av 1800-talet. Här har man föryngrat trädkransen. De höga tujahäckarna bidrar till att ge kyrkogården en speciell, rumslig karaktär. Grusgången runt kyrkogården betonar indelningen med lite mer påkostade gravar invid kyrkogårdsmuren.

Av mycket högt kulturhistoriskt värde är även strukturen med de större familjegravarna utmed kyrkogårdsmuren och även norr om kyrkan. De visar på ett system som var mycket dominerande på länets kyrkogårdar från mitten av 1800-talet och ca 100 år framåt. Här märks de större ”köpegravar” som ofta låg invid kyrkogårdsmuren, i kvarterens utkanter och längs de större gångarna. De större gravarna norr om Västerlösa

kyrka är i allmänhet från 1920-talet och framåt. Det är något ovanligare att mer påkostade gravar ligger så nära norr om kyrkan. Till en del av de större "köpegravarna"/familjegravarna hör omgärdning i form av järnstaket eller stenram. Omgärdning med häck, järnstaket eller stenram var ett vanligt sätt att markera de stora familjegravarna och till detta hör även grustäckning.

Vid inventeringen framkom inte helt klart var det s k linjegravsområdet, eller allmänna linjen har legat. Eventuellt är det öster om kyrkan. Under mer än 150 år, fram till mitten av 1960-talet, hade man s k linjegravar på kyrkogårdarna. Där begravdes de avlidna en och en radvis och åtminstone från mitten av 1800-talet övergick det till att bli en begravningsform för dem som inte kunde eller ville köpa en gravplats. Dessa delar har mer eller mindre lagts om på de flesta av länets kyrkogårdar och detta gör det troligt att det rör sig om de inre delarna av kvarter B öster om kyrkan, där de flesta gravvårdarna är från 1960-talet och framåt.

Ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i enskilda gravvårdar, bl a de ålderdomliga kalkstensvårdarna och en del tidstypiska vårdar som gravvårdarna från tidigt 1900-tal i svart granit. Titlar på gravvårdar säger en del om näringsliv och social struktur i en socken. Titlarna lantbrukare och hemmansägare dominerar. Här finns även det mycket ovanliga hemmansegarinna. En annan kvinnlig titel är teleföreståndare.

BESKRIVNING AV ENSKILDA KVARTER

Kvarter A Gravplats nr 1-232

Kvarteret omfattar gravplats nr A 1-232 och ligger norr och nordöst om kyrkan. Utanför kyrkogården i väster går landsvägen och i norr en mindre gårdsväg. I öster finns gårdsbebyggelse respektive kvarter B och i söder ligger kyrkan och kvarter B.

Allmän karaktär

Kvarteret är mycket oregelbundet med en lång utlöpare utmed norra muren och en rad gravar norr om kvarter B. Många gravvårdar är sentida, låg och breda, men det finns ett relativt varierat bestånd av gravvårdar.

Kvarter A, västra delen från norr.

Kvarter A, norra delen från väster.

Omgårdning

Kyrkogårdsmur i väster, norr och öster, med bergtall på västra muren, en hög tujahäck i norr och låg tujahäck i öster.

Ingångar

Västra huvudgrinden.

Vegetation

Lindar i trädkransen. Bergtall i väster, tujahäck i norr och öster, en ca 1,3 m hög tujahäck avgränsar kvarteret i söder vid kvarter B och går vidare genom kvarter A:s västra del. Tre stycken ca 1,0 m höga rygghäckar av berberis i nord/sydlig riktning växer norr om kyrkan

Gångsystem

Grusgång i väster, norr och öster. En gång med glest liggande kalkstensplattor går norr om kyrkan. Delvis övervuxna kalkstensgångar löper in mellan de tvärgående häckarna.

Gravårdstyper

Två stora gravar med stenram och grus där vård och ram är en helhet. Fler låga och breda sentida gravvårdar, men relativt varierat bestånd av gravvårdar. Huvudsakligt material är granit – grå, röd, en del svarta. Några vårdar av kalksten. Gravläggningar från 1860-talet till 2001, i huvudsak 1950-1990-tal.

F.d. Distinktionskorpralen.

Ringkarlen.

Byggnader

-

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Av mycket högt kulturhistoriskt värde är strukturen med de större familjgravarna utmed kyrkogårdsmuren och även norr om kyrkan. De visar på ett system som var mycket dominerande på länets kyrkogårdar från mitten av 1800-talet och ca 100 år framåt. Här märks de större ”köpegravar” som ofta låg invid kyrkogårdsmuren, i kvarterens utkanter och längs de större gångarna. De större gravarna norr om Västerlösa kyrka är i allmänhet från 1920-talet och framåt. Det är något ovanligare att mer påkostade gravar ligger så nära norr om kyrkan. Till två av de större

”köpegravarna”/familjgravarna hör omgärdning i form av stenram. Omgärdning med häck, järnstaket eller stenram var ett vanligt sätt att markera de stora familjgravarna och till detta hör även grustäckning. Bland titlar på gravvårdarna märks framför allt lantbrukare och hemmansägare samt det mer ålderdomliga rusthållare. Titeln egnahemsdirektör visar på en samhällshistorisk företeelse, egnahemsbebyggelsen, som var mycket stor under första halvan av 1900-talet. Häckarna understryker den i huvudsak strikta karaktären.

Kvarter B Gravplats nr 1-297

Kvarteret omfattar gravplats nr B 1-297 och ligger öster om kyrkan. I väster kvarter A och kyrkan, i norr kvarter A, i öster gårdsbebyggelse och i söder kvarter C.

Allmän karaktär

Sluten och strikt karaktär genom rygghäckarna av tuja i nord/sydlig riktning och tujahäckarna i norr och söder. En del äldre gravvårdar står i öster. I övrigt är det huvudsakligen låga och breda vårdar.

Omgärdning

Tujahäckar i norr och söder och en mindre tujahäck och mur i öster.

Kvarter B från väster.

Ingångar

Grusgång i norr, öster och söder. En gång med kalkstensplattor löper runt kyrkan och mynnar ut i södra grusgången. Delvis övervuxna gånger av kalkstensplattor går i norr-söder i varje ”fack” som bildas av tujahäckarna. Trappa i söder. Delvis överväxt plattgång av kalksten går från trappan i sydöstra hörnet till grusgången och till redskapsboden.

Vegetation

Kvarteret är indelat i sektioner norr/söder av ca 1,2 m höga tuktade tujahäckar. En öppning i häckarna bildar en gång i väst/öst. Gången består av två rader delvis övervuxna kalkstensplattor. I kvarterets västra del finns en ca 1,2 m hög häck av Ölandstok. Här finns fyra högre buskar. Mellan buskarna har det tidigare funnits bänkar, stenfundamenten finns kvar.

Gångsystem

Delvis övervuxna gånger av kalkstensplattor, som går i norr/söder i varje ”fack” som bildas av tujahäckarna. Delvis överväxt plattgång av kalksten som går från trappan i sydöstra hörnet till grusgången och till redskapsboden.

Gravvårdstyper

I kvarterets centrala del är det främst låga och breda gravvårdar. I östra delen finns några högre vårdar från omkring 1900 och en vård i form av en uppslagen bok. Gravläggningar från omkring 1900-2001, i huvudsak 1960-1990-tal. Här märks även särskilt två gravvårdar i kalksten från 1950-talet. Huvudsakligt material är granit - grå och röd, en del svart.

Två gravvårdar i kalksten: en s k uppslagen bok från 1881 och en gravvård från 1949.

Byggnader

Redskapsbod med väggar av grönmalade bräddor. Enkel bräddörr. Fönster i norr. Gjuten grund. Sadeltak täckt med svart bandplåt.

Övrigt

Invid kyrkan finns vaser och soptunnor.

Kulturhistorisk bedömning

De höga tujahäckarna bidrar till att ge kyrkogården en speciell, rumslig karaktär som är särskilt tydlig i kvarter B. Ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde finns i enskilda gravvårdar, bl a gravvårdarna från sent 1800-tal eller tidigt 1900-tal invid muren i öster. Flera av gravvårdarna är resta över personer med anknytning till kyrkan.

Gravvårdarna är i allmänhet tidstypiska för sekelskiftet 1900 och högre än de mer sentida låga och breda vårdarna inne i kvarteret.

Kvarter C Gravplats nr 1-155

Kvarteret omfattar gravplats nr C 1-155 och ligger söder och sydöst om kyrkan. Utanför kyrkogården i väster går landsvägen. Norr om kvarteret ligger kyrkan och kvarter B, i öster gårdsbebyggelse och i söder en grusad plan och större ekonomibyggnad.

Allmän karaktär

Blandad karaktär. Kvarteret är mycket oregelbundet med en lång utlöpare utmed södra muren och korta rader med gravar söder om kyrkan. Många gravvårdar är sentida, låga och breda, men det finns ett relativt varierat bestånd av gravvårdar, varav två stora omgärdade familjegravar. ”Tiondeboden” ligger i kvarteret.

Kvarter C från öster.

Omgärdning

Tujahäckar i norr och söder. Mur i öster, söder och väster.

Ingångar

Trappa i sydväst och sydöst och västra grindarna.

Vegetation

Tujahäck och trädkrans i söder med sju unga lindar. Mindre tujahäck i öster och tujahäck mot kvarter B i norr. En häck av cotoneaster finns i väster och runt den är gravarna åtskilda av buxbomsplantor.

Gångsystem

Grusgång i väster, söder och öster.

Gravårdar i svart granit 1896-1925.

Kalkstensvårdar 1600-tal, 1849 och 1850.

Gravvårdstyper

I väster finns det äldre kalkstensvårdar, bl a en från 1600-talet och här står också några tidstypiska vårdar i svart granit från tidigt 1900-tal. Två stora gravar med smidesstaket finns och till dessa anläggningar hör flera gravvårdar. En av dessa gravar är grästäckt och en har grus. Fyra gravvårdar i svart granit står norr om ”tiondeboden”. Tre av dem hör till Dörestad och den fjärde till Höljebotorp. Rör det sig om en familjegrav? Vid tornet och absiden finns tre äldre kalkstensvårdar. Huvudsakligt material är grani – röd, grå och svart samt några äldre kalkstensvårdar. Gravläggningar, förutom ovan nämnda, från omkring 1900-1990-tal, i huvudsak 1960-1990-tal.

Byggnader

Se allmänna beskrivningen för ”tiondebod”/gravkapell.

Övrigt

En rektangulär vattenbrunn av sten fogad i cement och omgiven av kalkstensplattor. Krönkant av kalkstensplattor. Soptunnor och vaser.

Kulturhistorisk bedömning

(För ”tiondeboden”/gravkapellet se den allmänna beskrivningen.)

Av mycket högt kulturhistoriskt värde är strukturen med de större familjegravarna utmed kyrkogårdsmuren. De visar på ett system som var mycket dominerande på länets kyrkogårdar från mitten av 1800-talet och ca 100 år framåt. Här märks de större ”köpegravar” som ofta låg invid kyrkogårdsmuren, i kvarterens utkanter och längs de större gångarna. Till två av de större ”köpegravarna”/familjegravarna hör omgärdning i form av järnstaket. Omgärdning med häck, järnstaket eller stenram var ett vanligt sätt att markera de stora familjegravarna och till detta hör även grustäckning.

Enskilda gravvårdar har ett högt eller mycket högt kulturhistoriskt värde. Till dessa hör de ålderdomliga gravvårdarna i kalksten varav en är från 1600-talet och fem från 1800-talet. Till de ålderdomliga gravvårdarna hör även två gravvårdar från 1800-talet som

ingår i en större familjegrav med sentida järnstaket. Bland andra gravvårdar med kulturhistoriskt värde märks de tidstypiska svarta enkla granitvårdarna från sekelskiftet 1900. Titlar på gravvårdar säger mycket om näringsliv och social struktur i en socken. Här märks bl a den ålderdomliga titeln rusthållare och två kvinnliga titlar: den mycket ovanliga titeln hemmansegarinna samt teleföreståndare.

Källor:

Bogårdsmurar i Linköpings stift, Östergötlands län, inventering del 1-3, Grenberger Byggnadsrestaureringskontor 2004.
Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.
Faksimilutgåva 1993.
Hansson, Hans-Erik m fl. Vård av gravstenar. Riksantikvarieämbetet. 2002.
Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum 2003-
Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering. Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se. Lantmäterikartor från 1724 och 1764.

www.ostergotlandslansmuseum.se

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

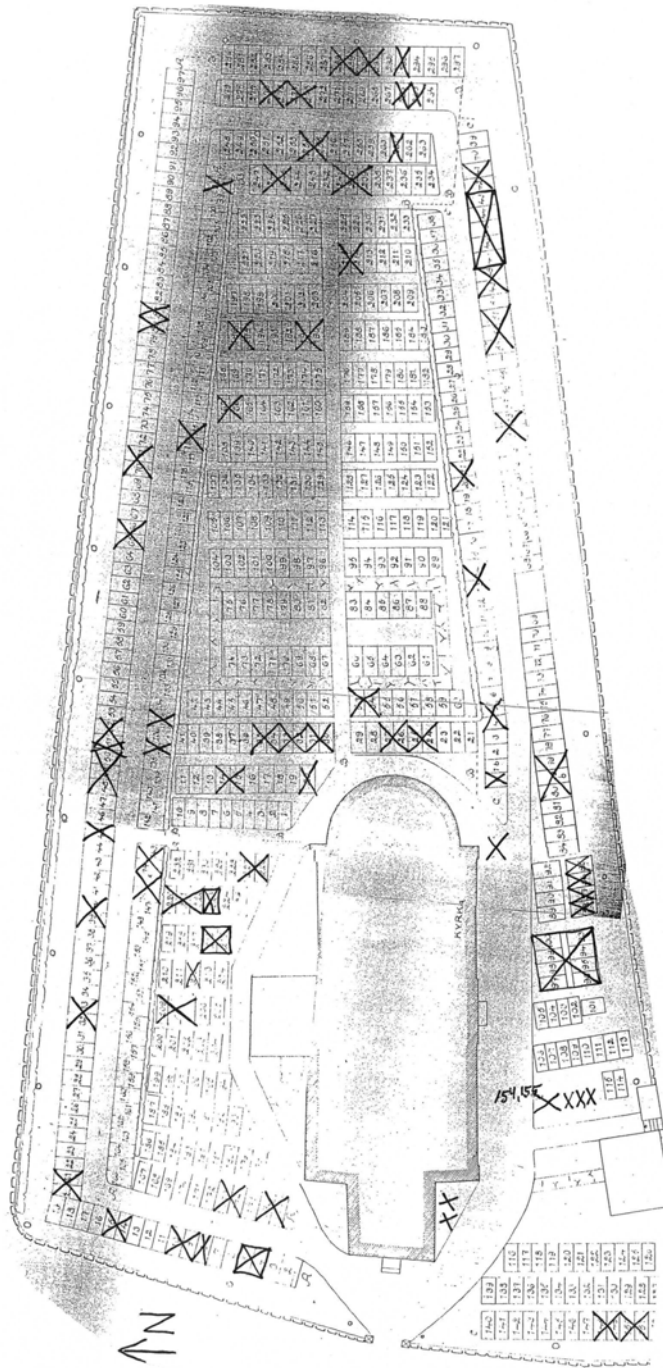
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

Västerlösa kyrkogård. Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse
 Gravar med omgärdning är markerade med fyrkant.

X